

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΣΤΑΣ ΑΡΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΙΟΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΤΕΧΝΗ
ΠΑΙΔΕΙΑ

5

ΑΘΗΝΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ Δ. ΓΛΗΝΟΣ

ΕΥ.Δ. της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

ΜΗΝΙΑΙΟ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Δ. Α. ΓΛΗΝΟΣ

ΧΡΟΝΙΑ Α'

ΓΕΝΑΡΗΣ 1927

ΦΥΛΛΑΔΙΟ 5^ο

Μ Ε Λ Ε Τ Ε Σ

ΑΓΓ. ΚΑΣΤΑΝΑΚΗ

ΤΑ ΣΥΧΡΟΝΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ ΡΕΥΜΑΤΑ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ

Α'.

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Οἱ τάσεις τῆς σύχρονης γαλλικῆς φιλοσοφίας δὲν εἶναι ὀλότελα ξένες μὲ τὰ καταδρομίσματα, ποὺ παρουσιάζει σήμερα ἡ παγκόσμια φιλοσοφικὴ σκέψη. Ὅσο κι ἂν τὶς χαρακτηρίζη ἡ ἰδιαίτερη σφραγίδα τοῦ γαλλικοῦ πνεύματος, φαίνονται, πῶς ἔχουν ὑποστῆ λίγο πολὺ τὴν ἐπίδραση τῆς ἴδιας φιλοσοφικῆς κληρονομίας μὲ τὶς θεωρίες τῶν ἄλλων τόπων, φαίνονται ἀκόμα, πῶς δημιουργήθηκαν μέσα σὲ συνθήκες ζωῆς ὄχι ὀλότελα διαφορετικὲς ἀπὸ κείνες, ποὺ παρουσιάζονται στοὺς ἄλλους τόπους σήμερα—καὶ ξαίρουμε, πῶς ὀλάκερη ἡ ζωὴ μιᾶς ἐποχῆς συγκεντρώνεται κι ἐπιδρᾷ στὸ σχηματισμὸ τῆς φιλοσοφίας τοῦ ἴδιου χρονικοῦ πλάτους. Ἔτσι καὶ τώρα λοιπόν, μιλώντας γιὰ τὰ φιλοσοφικὰ ρεύματα τῆς σύχρονης Γαλλίας, θὰ περάσουμε πολὺ συχνὰ πλάι ἀπὸ τάσεις καὶ ἰδέες, ποὺ μ' ἀνάλογες διαφορὲς καρποφοροῦν καὶ σ' ἄλλους τόπους.

Ἡ γαλλικὴ φιλοσοφία, ποὺ θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ, δὲν ἀποτελεῖται ἀποκλειστικὰ ἀπὸ μεταπολεμικὰ συστήματα. Ἴσως αὐτὸ ν' ἀπογοητεύῃ λιγάκι τοὺς κνηγοὺς τῆς φιλοσοφικῆς ἐπικαιρότητας, τῆς φιλοσοφικῆς μόδας. Μὰ ἡ ἀλήθεια εἶναι, πῶς, ἂν τὰ τωρινὰ φιλοσοφικὰ ρεύματα στὴ Γαλλία παρουσιάζουν μιὰ τόσο συγχρονισμένη στερεότητα, αὐτὸ τὸ χρωστοῦν ἐπὶ ὅτι ἔχουν πολὺ βαθιὰ τὶς ρίζες τους μέσα ἐπὶ τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφικῆς σκέψης καὶ ἐπὶ ὅτι στέκονται ἐπὶ φυσικὸ ὄριμασμα μιᾶς προηγούμενης ἐποχῆς, ποὺ τὴν χαρακτήρισε κι αὐτήνα ἡ ἀνήσυχη ἀμφιβολία καὶ ἡ ἀβεβαιότητα. Καὶ τὴν ἐποχὴ τούτη εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ τὴ μελετήσῃ, ὅποιος θέλει νὰ καλονιώσῃ τὸ τί ἔχει πραγματοποιήσει ἐπὶ χρόνια μᾶς ἡ φιλοσοφία.

Στὴ Γαλλία οἱ σημερινὲς φιλοσοφικὲς θεωρίαι εἶχαν ἀρχίσει νὰ παρουσιάζονται, ἀκαθόριστες ἢ καὶ προσανατολισμέναι κάπως, ἀπὸ τὸ τελευταῖον τέταρτον ἀκόμα τοῦ περασμένου αἰῶνα. Ἀπὸ τότε ἐξελίσσονται πραγματοποιώντας μέσα

στην ἐποχή μας ὅλες τὶς πιθανότητες, ποὺ ἦταν κλεισμένες στὸ πρῶτο τους ξεκί-
νημα. Ἐκεῖνο λοιπὸν, ποὺ μᾶς σταματᾷ μόλις τὶς ἀντικρίσουμε, εἶναι, ποὺ βρι-
σκόμαστε μπροστὰ σὲ μιὰ φιλοσοφία διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν προηγούμενη κι ἰδιαί-
τερα τὴν κλασικὴ. Ἐνας ἀπὸ τοὺς χαραχτῆρες τῆς φιλοσοφικῆς ἔρευνας, ἔτσι ὅπως
μᾶς παρουσιάζεται στὰ μεγάλα κλασικὰ συστήματα, εἶναι καὶ ἡ σχετικὴ πνευμα-
τικὴ αὐτοτέλεια τοῦ φιλόσοφου, ὁ ὑποκειμενισμὸς καὶ ἡ αὐτάρκεια του, σὰ νὰ λέμε,
μέσα στὴ μελέτη τῶν προβλημάτων, ποὺ τοῦ ἔθετε ὁ κόσμος. Ὁ κάθε φιλόσοφος
τοῦ καιροῦ ἐκείνου κατέχοντας τὶς ἐπιστημονικὲς γνώσεις τῆς ἐποχῆς του—καὶ
μποροῦσε εὐκόλα νὰ τὶς ἀποχτήση, γιατί ἡ ἐπιστήμη τότε δὲν εἶχε ἀκόμα ἀπλωθῆ
στὴν τωρινὴ τῆς πολὺκλαδῆ ποικιλομορφία—ξεκινοῦσε γιὰ νὰ λύση ὅλες τὶς φιλο-
σοφικὲς ἀπορίες μ' ἓνα σύστημα ἀπὸ συντονισμένες ἀναμεταξύ τους «ἐκ τῶν προ-
τέρων» ἐξηγήσεις, ὅπου ἡ πραγματικότητα ἀναγκαζότανε λίγο πολὺ νὰ ὑποβληθῆ
στὶς κεντρικὲς ἰδέες τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος. Τὴν ἴδια ταχτικὴ ἔχουν ἀκολου-
θῆσει κι ἐκεῖνοι ἀπὸ τοὺς κλασικοὺς φιλόσοφους, ποὺ σὰν τὸν Ἀριστοτέλη καὶ
τὸ Ντεκάρτ λ. χ. κατάγιναν ἰδιαίτερα μὲ τὴν ἐπιστήμη καὶ δώσανε ἐξηγήσεις ἐπι-
στημονικῶν προβλημάτων, ποὺ ὡς σήμερα ἀκόμα ἰσχύουνε. Στὸν τρόπο, ποὺ οἱ
ἀνακαλύψεις τους προσαρμόστηκαν μὲ τὸ ὅλο τους σύστημα, βλέπουμε, πὼς ὁ ὁδη-
γός, ποὺ τοὺς κυβερνοῦσε, ἦταν περισσότερο ἢ ὑποκειμενικὴ φιλοσοφικὴ τους ἀρχὴ
καὶ ὄχι τὰ ἐπιστημονικοποιημένα πορίσματα τῆς παρατήρησης. Γιαὐτὸ ἡ παρατή-
ρηση τους δὲν ἦτανε πάντα πλέρια κι ἀμερόληπτη, γιαντὸ τόσες φορές τοὺς πῆρε
στὸ λαϊμὸ τῆς ἡ φιλοσοφικὴ θεωρία καὶ τοὺς ἔβγαλε γελασμένους ἀντίκρου στὴν
ἐπιστήμη. Ἡ τάση τῶν κλασικῶν φιλόσοφων, ποὺ μελέτησαν τὴ φιλοσοφία τῆς
ἐποχῆς τους καὶ κατεργάστηκαν διάφορες ἐπιστημονικὲς ἀρχές, ἦταν νὰ ξεπεράσουν
πάντα τὴν ἐπιστήμη, γιὰ νὰ φτάσουν μὲ τὶς μέθοδοι τοῦ ἀτομικοῦ μεταφυσικοῦ
τους συστήματος στὸ σημεῖο, ὅπου ἡ ἐπιστήμη δὲν εἶχε πλησιάσει, στὴν ἀπόλυτη
ἐξήγηση τοῦ κόσμου.

Πλαίϊ ὅμως στὴ φιλοσοφία ἐξακολουθοῦσε νὰ προχωρῆ ἀνεξάρτητη ἀπ' αὐτὴν
κι ἀργοπορημένη πάντα εἶναι ἀλήθεια, ἢ ἄλλη ἔρευνα, ἢ λιγώτερο ὑποκειμενικὴ
καὶ περισσότερο ὁμαδική, ἢ ἐπιστήμη. Μ' αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος ἄφηνε τὸ αὐθυπό-
στατο τῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας καὶ τὴν αὐτοτελεῖ δημιουργικότητα τοῦ μυαλοῦ
του καὶ ξεκινοῦσε ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πράματα γιὰ νὰ παραδεχτῆ τὴν ἐξήγηση, ποὺ
αὐτὰ, ὕστερα ἀπὸ μιὰ ἀντικειμενικὰ πειθαρχημένη μέθοδο μελέτης τοῦ δίνανε. Κι
ὅσο ἡ θετικὴ ἐπιστήμη καταχοῦσε ἔδαφος καὶ χωριζότανε σὲ κλάδους, τόσο κι ὁ
ρόλος τῆς μεταφυσικῆς γινότανε δυσκολώτερος, τόσο καὶ τὸ κῦρος τῆς ἀφαιρεμέ-
νης φιλοσοφίας ἔπεφτε. Καὶ πρῶτ' ἀπ' ὅλα ἡ φιλοσοφία ἄρχισε νὰ βλέπη ἓνα
ἓνα τὰ ἀντικείμενα τῆς μελέτης τῆς νὰ τῆς ξεγλιστροῦν καὶ νὰ παραδίνονται στὴ
δικαιοδοσία τῆς ἐπιστήμης. Ἡ ἀνόργανη ὕλη πρῶτη προκάλεσε τὴ γένεση τόσων
ἐπιστημονικῶν κλάδων, ποὺ τὴ μελέτησαν καὶ τὴν ἐξήγησαν λίγο πολὺ. Τὰ φαι-
νόμενα τῆς ζωῆς μελετήθηκαν κι αὐτὰ ἐπιστημονικὰ καὶ φάνηκαν ἔτσι οἱ βιολο-
γικὲς ἐπιστήμες. Ἡ φιλοσοφία ζήτησε τότε νὰ καταφύγη στὰ πιὸ αἰὺλα καὶ ἀσύλ-
ληπτα ἐδάφη, στὴν ψυχὴ, στὸ πνεῦμα. Στὰ τέλη ὅμως τοῦ περασμένου αἰῶνα
ἔκαμε τὰ πρῶτα σίγουρα βήματα τῆς ἡ ψυχολογία σὰν ἀκριβολογημένη καὶ θετικὴ
ἐπιστήμη καὶ τὴν ἀκολούθησε ἡ κοινωνιολογία. Κι ἔτσι ἡ φιλοσοφία βρέθηκε χωρὶς
ἰδιαίτερο ἀντικείμενο ἔρευνας, μὰ μολαταῦτα δὲν ἔπαψε νὰ ὑπάρχη· γιατί ἀχόρ-
ταγῆ ἐξακολουθοῦσε νὰ ἐμψυχώνῃ τὸν ἄνθρωπο ἢ αἰώνια ἀνησυχία του, ποὺ γυρεύει

νὰ ξεπεράσῃ τὶς μερικὲς ἐξηγήσεις μὲ τὴ σχετικότητα τους, γιὰ νὰ φτάσῃ τὴν καθολικὴν, τὴν ἀπόλυτὴν ἐρμηνεία. Ἦτανε ὁμως πιά ἐπόμενο νὰ μὴ μείνῃ ἀνεξάρτητὴ ἡ τύχη τῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τὰ ἐπιστημονικὰ πορίσματα, μιὰ κι ὅπως εἶπαμε ἡ ἐπιστῆμη εἶχε γίνει τὸ μόνο ἔδαφος τῆς θετικῆς κι ἐξελέγξιμης ἐρευνας.

Ἀπ' ἐδῶ μοιραῖα πηγάζει ὁ χαρακτήρας, ποὺ ἄρχισε νὰ παίρνῃ καὶ ἡ γαλλικὴ φιλοσοφία πρὸς τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα. Ἐχοντας ἀφήσει τὸ ὑπέργειο ὕψος τῆς μεταφυσικῆς οὐτοπίας βρίσκεται σήμερα στενὰ συνδεμένη μὲ τὴν ἐπιστῆμη, εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ ξεκινήσῃ ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα τῆς χωρὶς καμιά προκατάληψη, χωρὶς νὰ γυρέψῃ καὶ τὴν ὑποτάξῃ ἢ νὰ τὴν ἀφομοιώσῃ μὲ τὶς «ἐκ τῶν προτέρων» ἀρχὲς καὶ ἀξιώματα τῆς. Οἱ φιλόσοφοι ὁμως δὲν πῆραν πάντα τὴν ἴδια στάση ἀντίκρου στὶς ἐπιστημονικὲς ἐξηγήσεις· οἱ διάφοροι βαθμοὶ τῆς ἐκτίμησής τους πρὸς τὴν ἐπιστῆμη δημιούργησαν τὶς δυὸ φιλοσοφικὲς κατευθύνσεις, ποὺ βλέπουμε νὰ διχάζουν τώρα καὶ τὴ σύγχρονὴ γαλλικὴ φιλοσοφία. Ἔτσι μᾶς παρουσιάζει αὐτὴ δυὸ μεγάλα ρεύματα, ποὺ τὴν ἀντίθεση τους τὴ χρωστοῦνε σὲ δυὸ διαφορετικὲς διερμηνέψεις γιὰ τὴ σημασία τῆς ἐπιστῆμης:

Ἄντιπρόσωπος τοῦ ἀντιτελλεκτουαλισμοῦ μ' ὅλες του τὶς μορφὲς εἶναι ἡ ἀρνησιμὴ τῆς ἐπιστῆμης. Ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν κριτικὴν τῆς καὶ τὴν ἀποδείχνει ἀνίκανη νὰ πλησιάσῃ τὴν ἀλήθεια, γιὰ τὴ θεωρεῖ ἀνίκανη γιὰ ἓνα τέτοιο προορισμὸ τὴν ἴδια τὴ διάνοια μας, ποὺ κατεργάζεται τὴν ἐπιστῆμη:

Ἄντιπρόσωπος τοῦ ἐπιτελλεκτουαλισμοῦ (νοησιαρχία) ἀπεναντίας ἀρκιέται στὶς νίκες τῆς ἐπιστῆμης καὶ τὶς θεωρεῖ νίκες τῆς ἀλήθειας, μὰ τῆς σχετικῆς, τῆς ἀνθρώπινης ἀλήθειας. Γιὰ τὴν ἀν καὶ συνεχίζει τὴν παράδοσιν, ποὺ καθιέρωσε τὴν παντοδυναμίαν τῆς ἀνθρώπινης διάνοιας, δὲν ἐμψυχώνεται ἀπὸ τὸ δογματισμὸ καὶ τὴν αὐτοπεποίθησιν ἐκείνης.

Τὸ περιεχόμενον καὶ τοὺς κυριώτερους ἀντιπρόσωπους τῶν δυὸ ἀντίπαλων ρευμάτων θὰ τοὺς γνωρίσουμε στὴν ἀνάλυσιν, ποὺ θὰ ἀκολουθήσῃ. Τοῦ ἀντιτελλεκτουαλισμοῦ εἶναι φυσικὸ νὰ τοῦ ἀφιερῶσουμε τὸ μεγαλύτερον μέρος, γιὰ τὴν ἀντιπροσωπεύει τὶς πιὸ καινούργιες καὶ ρηξικέλευθες τάσεις τῆς σημερινῆς φιλοσοφικῆς σκέψης, τάσεις, ποὺ γιὰ τὸ ἀκριβῶς προκαλοῦν καὶ ζωηρότερον τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἐξήγησιν τῆς καταγωγῆς τους καὶ τῆς σημασίας τους. Εἶναι πραγματικὰ ἡ πρώτη φορὰ, ποὺ ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας παρουσιάζει, μὲ τὸ κύρος μιᾶς ὀριστικὰ πιά προσανατολισμένης Σχολῆς, γκρέμισμα τῆς ἱεραρχίας, ποὺ οἱ ψυχικὲς μας δυνάμεις, μὲ κορυφὴν τὴν διάνοιαν (τὸ νοῦ, τὸ λόγο) ἀποτελέσαν ἀνέκαθεν γιὰ τὸν φιλόσοφον. Εἶναι ἡ πρώτη φορὰ, ποὺ φιλόσοφοι παραδέχτηκαν τὸ διχασμὸν τῆς ψυχῆς μας σὲ αὐτοκέφαλες δυνάμεις, σὲ μιὰ τυφλὴ καὶ ἄλογον δύναμιν ἀπὸ τὴν μιὰ, στὸ λογικὸν μας ἀπὸ τὴν ἄλλη, γιὰ νὰ ἀρνηθοῦν τὴν ἀληθοφόρον δράσιν αὐτοῦ τοῦ τελευταίου καὶ νὰ τὸ θεωρήσουν σὰ μιὰ ἀνθρώπινον δύναμιν ἀνίκανη γιὰ τὴν ὁποιαδήποτε ἐξήγησιν.

Ἄς δοῦμε λοιπὸν τώρα, πῶς γεννήθηκε στὸ μυαλὸ τῶν φιλοσόφων ἡ πρώτη δυσπιστία πρὸς μιὰ ἰκανότητα μας, ποὺ οἱ κλασικὲς φιλοσοφίαι τὴν εἶχαν τόσο τιμῆσει, ὥστε νὰ τὴν πιστέψουν γιὰ θεόσταλτην καὶ θεοπαρμένην πολλὰς φορὰς.

Β΄.

ΠΡΟΔΡΟΜΟΙ ΚΑΙ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΙ ΤΟΥ ΑΝΤΙΙΝΤΕΛΛΕΚΤΟΥΑΛΙΣΜΟΥ

Ἡ διάνοια δέχτηκε τὸ πρῶτον γερὸν χτύπημα, ὅταν ὁ Κάντ ἄλλαξε ὄχι τὴν λύσιν τοῦ κεντρικοῦ προβλήματος, ποὺ αἰῶνες ὀλόκληρους ἀπασχόλησε τοὺς φιλό-

σοφους, μὰ τὸν τρόπο, πὸν αὐτοὶ τὸ εἶχαν θέσει. Ὡς τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἢ κάθε φιλοσοφικὴ πρωτοβουλία εἶχε ἑοδευτῆ γιὰ νάπαντῆση μὲ κατάφαση ἢ μὲ ἀρνηση στὸ εἶναι μποροῦμε μὲ τὶς γνώσεις μας νάγγιξουμε τὴ βαθιὰ αἰτία τῶν ὄντων. Μὲ τὸν ἐρχομὸ ὅμως τοῦ Κάντ τὸ πρόβλημα, ὅπως ξαίρουμε, ἀλλάζει: πρόκειται νάποδειχτῆ τὸ πῶς σχηματίζονται οἱ ἀνθρώπινες γνώσεις, πρὶν νὰ δοθῆ ἡ ἀπάντηση στὸ εἶναι οἱ γνώσεις αὐτὲς εἶναι ἀπόλυτες. Κι ἡ περιγραφή αὐτοῦ τὸ πῶς θὰ μᾶς ἀποδείξῃ, ὡς ποῦ φτάνουν τὰ ὅρια τοῦ Γνωστικοῦ μας, τὶ μποροῦμε νὰ γνωρίσουμε καὶ τὶ εἴμαστε καταδικασμένοι νὰ ἀγνοοῦμε. Ὑστερ' ἀπὸ τὴν περιγραφή τούτη θὰ κατανοήσουμε, πῶς γνώσεις μὲ τὸ κῦρος τοῦ ἀναγκαίου καὶ τοῦ παγκόσμιου εἶναι μονάχα ἐκεῖνες, πὸν γιὰ νὰ σχηματιστοῦν ἀκολουθοῦνε πιστά, ὅσους νόμους ἐπιβάλλει ἡ κατασκευὴ τοῦ ἴδιου μας τοῦ μυαλοῦ. Καὶ τέτιες γνώσεις ὁ Κάντ θεωρεῖ μόνο τὶς ἐπιστημονικὲς. Αὐτὲς ὅμως ἂν καὶ ἰσχύουν γιὰ ὅλους τοὺς τόπους καὶ χρόνους, δὲ θὰ διερμηνέψουν ποτὲ τὴν οὐσία τῶν πραγμάτων, παρὰ μονάχα τὴν ἐξωτερικὴ τους ὄψη, πὸν ἡ κατασκευὴ τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ κατανοήσουμε. Οἱ γνώσεις μας, μᾶς λέει ὁ Κάντ, ἔχουν τὴ σφραγίδα τοῦ νοῦ μας καὶ δὲν ἀντιγράφουν πιστὰ τὰ πράγματα, παρὰ τὰ βλέπουν μέσα ἀπὸ τὴ νόμοδοτοῦσα κατασκευὴ τῆς ἀνθρώπινης διάνοιας.

Ὁ Κάντ πρῶτος βάζει ὅρια ἀμετάκλητα στὴν ἀνθρώπινη σκέψη. Ἀντίθετα μὲ τὶς φιλοδοξίες τῶν προκατόχων του, αὐτὸς κηρύττει πῶς τὸ Ἀπόλυτο ἢ διάνοια μας δὲν εἶναι καμωμένη γιὰ νὰ τὸ γνωρίσῃ. Ἴσως, μᾶς λέει, νὰ μπορέσουμε νὰ τὸ πλησιάσουμε χάρι στὸν ἠθικὸ μας κόσμο, μὰ ποτὲ μὲ τὰ μέσα τοῦ Γνωστικοῦ.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, πῶς ὁ Κάντ εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς κυριότερους πρόδρομους, πὸν ἔμμεσα ἐπηρέασαν τὴ σημερινὴ ἀντιντελλεκτουαλιστικὴ κατεύθυνση τῆς φιλοσοφίας. Αὐτὸς ἔκρινε τὸ ἀνθρώπινο μυαλὸ κι ἀνοίξε ἔτσι στοὺς μεταγενέστερους τὸ δρόμο γιὰ νὰ τὸ κατακρίνουν. Ἀπόδειξε, πῶς ἡ πηγὴ τῆς κατανόησης τοῦ ἀπόλυτου δὲν περιέχεται μέσα στοὺς νόμους τῆς διάνοιας μας. Οἱ φιλόσοφοι, πὸν ἐπηρεάστηκαν ἀργότερα ἀπὸ τὸ ἀρνητικὸ τοῦτο σημεῖο τῆς καντιανῆς θεωρίας, δὲ δίστασαν νὰ κηρύξουν, πῶς τὸ βάθος τῶν πραγμάτων ξεφεύγει ἀπὸ τὸ λογικὸ μας, γιατί, μὴν ὄντας τὸ ἴδιο λογικὸ, δὲ μπορεῖ νὰ ὑποταχτῆ στοὺς λογικοὺς νόμους.

Ἄν πλησιάσουμε τώρα τὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 19ου αἰῶνα, ὅταν, ὅπως λέγαμε στὴν ἀρχή, παρουσιάστηκε καθαρὰ τὸ γαλλικὸ ἀντιντελλεκτουαλιστικὸ ρεῦμα, θὰ δοῦμε, πῶς οἱ φιλόσοφοι, πὸν συντέλεσανε στὴ γένεση του, δὲν εἶναι ὅλοι ἐνσυνείδητα καὶ πέρα ὡς πέρα ἀντιντελλεκτουαλιστές. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς κατάκριναν τὴν ἐπιστημονικὴ μόνο διάνοια, ὄχι ὅμως καὶ γενικὰ τὸ Γνωστικὸ τοῦ ἀνθρώπου. Πολλοὶ πίστεψαν, πῶς πέρα ἀπὸ τὴ σχετικότητα τῆς ἐπιστήμης, οἱ θύρες τοῦ ἀπόλυτου δὲν εἶναι κλειστὲς στὴν ἀνθρώπινη σκέψη, ὅσο αὐτὴ ἐρευνᾷ μέσα στὸ φιλοσοφικὸ ἔδαφος. Μὰ ἡ ἐποχὴ τους, πὸν κωφοροῦσε τὴν ἀρνηση τοῦ λογικοῦ, τοὺς πῆρε δικούς της καὶ στήριξε ἐπάνω στὰ συμπεράσματα τους γιὰ τὴν ἀνεπάρκεια τοῦ ἐπιστημονικοῦ νοῦ, τὸν ἀμετάκλητο προσανατολισμὸ τῆς καθορισμένης πρὸς ἀντιντελλεκτουαλιστικῆς κατεύθυνσης.

Τὸ ἔργο πού, ἀπὸ τὰ 1874 ἀκόμα, ἀπόδειξε τὶς μοιραῖες ἀδυναμίες τῆς ἐπιστήμης μὲ μιὰ βαθιὰ μελέτη τοῦ ἐσωτερικοῦ της ὁργανισμοῦ, εἶναι ἡ περίφημη

διατριβὴ τοῦ Ἐμίλ Μπουτροῦ, ποὺ ἐπιγράφεται: «Τὸ τυχαῖο μέσα στοὺς νόμους τῆς Φύσης»¹⁾. Ὁ Μπουτροῦ σ' αὐτό του τὸ βιβλίον γύρευε νὰ παρουσιάσῃ τὸ βαθμὸ τῆς ἀξίας, ποὺ ἔχουν οἱ ἐπιστημονικοὶ νόμοι καὶ ὁ ἐπιστημονικὸς αἰτιολογισμὸς, νὰ δείξῃ κατὰ πόσον ὁ αἰτιολογισμὸς τοῦτος ἀγκαλιᾶζει πιστὰ ὅλο τὸ ξετύλιμα τῆς δημιουργίας. Τὸ ἔργο του αὐτὸ στάθηκε ἡ ἀφειτηρία τῆς κριτικῆς, ποὺ φιλόσοφοι καὶ ἐπιστήμονες διεύθυναν ἀργότερα ἐνάντια στὴν θετικὴ ἐπιστήμη.

Γιὰ τὴν ἐπιστήμη, μᾶς λέει ὁ Μπουτροῦ, τίποτα δὲ δημιουργιέται «ἀπὸ τὸ μὴδὲν» καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ἀκριβῶς εἶναι νὰ βρῆ τὴν ἱεραρχικὴ σειρὰ τῶν νόμων, ποὺ θὰ αἰτιολογοῦν τὸ καταναγκαστικὸ καὶ ἱεραρχικὸ φαινόμενον ὅλων τῶν φαινομένων, ξεκινώντας ἀπὸ τὰ πρωτόγονα στοιχεῖα. Ἔτσι θὰ ποδείξῃ, πῶς αὐτὰ ἐξελλίσσονται στὶς ἀνώτερες βαθμίδες τῆς πραγματικότητας, χάρις στὶς δυνατότητες, ποὺ κλείνανε μέσα τους καὶ χωρὶς νὰ παρεισδύσῃ στὴν ἐξέλιξη τους τίποτα, ποὺ νὰ μὴν εἶναι ἐπιστημονικὰ ἀναγκαῖο καὶ προδιαγραμμένο.

Ὁ Μπουτροῦ λοιπὸν μελετώντας ὅλους τοὺς κλάδους τῆς ἐπιστήμης βρίσκει, πῶς δὲν ὑπάρχει ἀναγκαῖο καὶ αἰτιολογημένο πέρασμα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα, ποὺ μελετᾶ ἢ μία ἐπιστήμη, σ' ἄλλα τὰ πολυπλοκώτερα, ποὺ ἀποσχολοῦν τὴν ἱεραρχικὰ ἀνώτερη τῆς. Ὅταν ἀπὸ τὶς φυσικοχημικὲς ἐπιστῆμες μεταφερθῇ κανεὶς στὴ βιολογία, ἔχει νὰ μελετήσῃ τὴν ἴδια πραγματικότητα, πλούτισμένη ὅμως καὶ διαρρυθμισμένη ἀπὸ κάτι καινούργιο, τὴ ζωὴ. Καὶ ἡ ὕλη τῶν φυσικοχημικῶν ἐπιστημῶν δὲν ἀρκεῖ γιὰ νὰ ἐξηγήσῃ τὸ φαινόμενο τῆς ζωῆς. Ἀπὸ ποῦ ἔρχεται; Ὁ ἐπιστημονικὸς αἰτιολογισμὸς καὶ οἱ νόμοι του δὲ μποροῦν νὰ παντήσουν. Τοὺς ξεφεύγει εἶναι τὸ ἀνυπόταχτο, τὸ ἐλεύτερο, τὸ ἀνεπιστημονικοποίητο στοιχεῖο. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὸ πέρασμα ἀπὸ τὶς βιολογικὲς ἐπιστῆμες στὴν ψυχολογία. Βρισκόμαστε τώρα μπροστὰ σ' ἕνα νέο φαινόμενο, τὴν ψυχὴ, ποὺ οὔτε καὶ αὐτὴ βρισκότανε μέσα στὴν προηγούμενη βαθμίδα τῆς πραγματικότητας. Ἡ ἐμφάνιση τῆς ψυχῆς δὲν ἐξηγιέται μὲ τοὺς βιολογικοὺς καὶ φυσιολογικοὺς νόμους.

Περνώντας ἀπ' ὅλα τὰ στρώματα τῆς ἐπιστήμης ὁ Μπουτροῦ ἀποδείχνει, πῶς ἡ σειρὰ τῶν ἀναγκαίων νόμων τῆς δὲν κατορθώνει νὰ συλλάβῃ τὸ βάθος καὶ τὴν ἐξέλιξη τῶν πραγμάτων, γιὰ τὸ βάθος τοῦτο εἶναι ἐλεύτερο, αὐθόρμητο, δημιουργικὸ καὶ δὲ μπορεῖ νὰ ὑποβληθῇ στὸν τύπο τοῦ νεκροῦ ἐπιστημονικοῦ αἰτιολογισμοῦ. Οἱ ἐπιστημονικοὶ νόμοι δὲ διερμηνεύουν τὸ ἀπόλυτο, παρὰ μονάχα μιὰ φάση ἐξωτερικῆ τῶν πραγμάτων. Ὁ Μπουτροῦ πιστεύει, πῶς ἔξω ἀπὸ τὸν ἐπιστημονικὸ νοῦ ὑπάρχει ἡ ἐλεύτερη διάνοια, ποὺ δρᾷ στὸ ἔδαφος τῆς μεταφυσικῆς καὶ εἶναι ἱκανὴ νὰ ἐξηγήσῃ βαθιὰ τὰ προβλήματα τῆς δημιουργίας. Ἐκεῖνο ὅμως, ποὺ ἔχει γιὰ μᾶς σημασία, εἶναι τὸ ὅτι πολὺ θετικὰ μὲ τὴν κριτικὴ του συντέλεσε στὴ χρεωκοπία τῆς ἐπιστήμης ἀντίκρου στὸ ἀπόλυτο. Ἄν ὁ Μπουτροῦ θεωρεῖται σήμερα ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ βαθεῖς ἀνακαινιστὲς τῆς γαλλικῆς σκέψης, τὸ χροστὰ ἰδιαίτερα σὲ τούτῃ τὴν πλευρὰ τοῦ ἔργου του.

Σ' ἕνα παραπλήσιον ἀποτέλεσμα φτάνει καὶ ὁ Ἄννεκὲν μὲ τὸ ἔργο του «Κριτικὸ Δοκίμιον γιὰ τὴν Ὑπόθεση τῶν Ἀτόμων»²⁾, ποὺ φάνηκε στὰ 1896. Ἐπηρεασμένος πολὺ ἀπὸ τὸν Κάντ βρίσκει, πῶς ὁ ἄνθρωπος δημιουργώντας τὴν

¹⁾ Emile Boutroux «De la Contingence dans les Lois de la Nature» ἔκδοσις F. Alcan.

²⁾ Arthur Hannequin «Essai critique sur l'Hypothèse des Atomes».

ἐπιστήμη ἐπιδιώκει νὰ ὑποβάλλῃ στοὺς νόμους τῆς σκέψης τοῦ τὴν ἀεικίνητη κι ἀκομμάτιαστη πραγματικότητα. Εἰσάγει τὸν ἀριθμὸ μέσα στὴ ρευστὴ συνέχεια τῆς φύσης καὶ πετυχαίνει ἔτσι συμβατικὰ τὸ μηχανικὸ κομμάτιασμα τῆς, τὸν ἐπιστημονικὸ ἀτομισμὸ. Τὰ ἄτομα ὅμως μὲ τὴν αὐτοτέλεια τοὺς εἶναι μονάχα σύμβολα κι ὄχι ἡ ὄψη ἢ ἀληθινὴ τῶν πραγμάτων.

Στὸν Ἄννεκὲν βλέπουμε τὴν ἴδια τάση μὲ τὸν Μπουτροῦ γιὰ νὰποδείξῃ τὸν περιορισμένο κι ἐπιφανειακὸ χαραχτῆρα τῆς ἐπιστημονικῆς ἐξήγησης. Πιστεύει ὅμως, ὅπως κι ἐκεῖνος, στὴν ὑπαρξὴ τῆς μεταφυσικῆς, γιὰτὶ παραδέχεται, πὼς ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἱκανὸς νὰ γνωρίσῃ τὴν οὐσία τῶν ὄντων, μὰ φυσικὰ ὄχι μὲ τὶς ἐπιστημονικὲς του μέθοδες.

Ἐνας ἄλλος ἐξαιρετικὰ βαθυστόχαστος καὶ σύγχρονος αὐτὸς κριτῆς τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς διάνοιας εἶναι ὁ Μέγερσον. Μὲ τὸ ἔργο του «Ἰσότητα καὶ Πραγματικότητα» ¹⁾ ἀνάπτυξε στὰ 1907 τὸ γιὰτὶ ἡ φύση ἀντιστέκεται στοὺς ἐπιστημονικοὺς τύπους. Τὴ θεωρία του τὴν ξαναβρίσκομε μέσα στὸ τελευταῖο του δίτομο ἔργο, πὸ φάνηκε στὰ 1921 μὲ τίτλο «Ἡ ἐξήγηση στὶς ἐπιστῆμες» ²⁾.

Τὸ ἀνθρώπινο μυαλό, μᾶς λέει ὁ Μέγερσον, ἐξηγεῖ καὶ ἱκανοποιεῖται μονάχα, ὅταν ἐνοποιήσῃ καὶ ἀφομοιώσῃ τὸ νέο πρὸς τὸ παλιό, τὸ ἀποτέλεσμα δηλαδὴ πρὸς τὴν αἰτία. Τὸ ἐπιστημονικὸ ἰδεῶδες εἶναι ἕνας ταυτισμὸς τῶν πάντων. Ἡ ἐπιστήμη γυρεύει νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ παρακολουθήσῃ μέσα στὴν πολυσύνθετη ποικιλία τῶν πραγμάτων ἕνα καὶ τὸ αὐτὸ στοιχεῖο, πὸ μὲ τὶς διάφορες μαθηματικὲς καὶ μηχανικὲς του μεταλλαγές — ἐξαρτημένες πάντα ἀπὸ τοὺς ἀνάλλαχτους νόμους τῆς κίνησης — δημιουργεῖ τὶς χίλιες δυὸ ὄψεις τῶν πραγμάτων. Ἐπομένως, ἀφοῦ δὲν παραδέχεται κανένα φανέρωμα, ὀλότελα νέων στοιχείων, ἡ ἐπιστήμη τείνει νὰ καταργήσῃ τὴ δημιουργικὴ κίνηση, τείνει νὰ καθιερώσῃ τὴ νέκρα γυρεύοντας πάντα τὴν ξερὴ αἰτιολογία τοῦ κάθε τί — τὴν ἀφομοίωση του δηλαδὴ πρὸς κάτι προηγούμενο — ἐφαρμόζει μέσα στὸ κύλισμα τοῦ χρόνου τὸ νόμο τῆς ταυτότητας. Ἡ φύση ὅμως δὲ μπορεῖ νὰ ὑποταχθῇ στὶς ἐπιστημονικὲς ἀντιδημιουργικὲς διαθέσεις καὶ γιὰτὸ ἡ ἐπιστήμη ἀναγκάζεται νὰ σταματήσῃ μπροστὰ στὶς ἀπειθάρχητες μορφές τοῦ ἐπιστημονικὰ ἀλόγιστου (irrationalnel). Ἀκατανόητη ἡ ἐξέλιξη τῶν πραγμάτων, ὅπως μᾶς τὴ δείχνει ἡ ἀρχὴ τοῦ Carnot, ἀκατανόητη ἡ ποικιλία τους, ἀκατανόητη ἡ ἀλλαγὴ, ἀκατανόητα τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τῆς κάθε αἴσθησης. Γιατὶ ἡ πραγματικότητα, ἀφοῦ τὸ φόντο τῆς κατὰ τὴν ἐπιστήμη πρέπει νὰ συνίσταται ἀπὸ ὁμοίμορφα ἄτομα, νὰ ἐπιδρᾷ ἀλλιώτικα στὰ διάφορα μᾶς αἰσθητήρια, σὰ νὰ πρόκειται γιὰ διάφορες κατηγορίες ὄντων;

Ὁ Μέγερσον δείχνοντας μᾶς, ὡς πὸ ἡ ἐπιστήμη μπορεῖ νὰ φτάσῃ, μᾶς τὴν παρουσιάζει σὰ μιὰ πάλῃ τοῦ νοῦ μὲ τὴ φύση, ὅπου ὁ νοῦς γυρεύοντας νὰ ἐπιβάλλῃ τὰ δεσμὰ καὶ τοὺς νόμους του, ἀναγκάζεται στὸ τέλος νὰ σταματήσῃ μπροστὰ στὸ ἀλόγιστο, τὸ μεταφυσικό. Ἐκεῖ ὅμως σταματᾷ κι ὁ ἴδιος ὁ Μέγερσον. Τὶ εἶναι αὐτὸ τὸ ἀλόγιστο δὲ μᾶς τὸ λέει, οὔτε καὶ πὼς θὰ μπορέσῃ ὁ ἄνθρωπος νὰ τὸ πλησιάσῃ. Ὁ Μέγερσον χτυπᾷ, γκρεμίζει, δὲν οἰκοδομᾷ ὅμως μεταφυσικὸ σύστημα.

¹⁾ Meyerson «Identité et Réalité» ἔκδ. F. Alcan.

²⁾ «De l'Explication dans les sciences», ἔκδ. Payot.

Βλέπουμε, πὼς ἡ ἀρνητικὴ πλευρὰ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Μπουτρὸυ καρποφόρησε ἀρκετά. Τὴν ἀρχὴ του γιὰ τὸ χάσμα, ποὺ χωρίζει τὴν ἐπιστῆμη ἀπὸ τὴν πραγματικότητα τὴν ἀνάπτυξαν δίνοντας τῆς πάντα τὴ σφραγίδα τῆς προσωπικότητάς τους, ὄχι μόνο φιλόσοφοι, σὰν τὸ Μέγερσον λόγου χάρι, μὰ καὶ πολλοὶ ἐπιστήμονες, ποὺ φιλοσόφησαν. Κι ἐρχόμαστε ἔτσι στὸ βαθὺ καὶ πρωτότυπο ἐπιστημονικὸ μυαλὸ τῶν τελευταίων χρόνων, στὸν Ἄνρι Πουανκαρέ¹⁾.

(ἀκολουθεῖ συνέχεια)

Ι. Κ. ΚΟΡΔΑΤΟΥ

ΟΙ ΕΠΙΚΡΙΤΕΣ ΤΟΥ ΜΑΡΞΙΣΜΟΥ

Ἀνῆκω στὴ σχολή, ποὺ πιστεύει, πὼς ἡ μεγαλύτερη κατάκτηση τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης εἶναι ὁ «ἱστορικὸς ὕλισμός» τοῦ Μάρξ. Κι αὐτό, γιὰ μᾶς δίνει μιὰ στέρεη καὶ ἀπόλυτα ἐνιαία ἐπιστημονικὴ θεωρία γιὰ τὴ μελέτη τῆς ἱστορίας σ' ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις καὶ μορφές τῆς ἀπὸ τὰ παλιὰ τὰ χρόνια ὡς τὶς ἡμέρες μας.

Ὡστόσο εἶναι κοινὸ μυστικὸ, πὼς ἡ κριτικὴ δὲν ἔπαυσε νὰ τοῦ ἀρνιέται τὸ ἐπιστημονικὸ κύρος. Ἡ ἀκαδημαϊκὴ ἀκόμα ἐπιστῆμη παίρνει ὀλοτέλα καὶ ἐχθρικὴ στάση ἀπέναντι στὸ μαρξισμό. Στὰ χρόνια μας μάλιστα ἡ πολεμικὴ κριτικὴ ἐναντία στὸ μαρξισμό γίνεται ὀλοένα ἐντονώτερη καὶ ἀφορμὴ βέβαια εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι οἱ θεωρίες τοῦ Μάρξ ἔγιναν τὸ πνευματικὸ ὄπλο τῆς ἐργατικῆς τάξης.

Ἔτσι ἔγινε καὶ στὸ παρελθόν. Κάθε νέα θεωρία, ποὺ ἔπαιρνε ἐπαναστατικὴ θέση ἀπέναντι στὴν ἐπίσημη ἐπιστῆμη, ἔβρισκε τὸν κατατρεμὸ καὶ τὴν περιφρόνηση τῆς ἐπίσημης ἐπιστήμης.

Τὰ ἐπιχειρήματα, ποὺ φέρνουν οἱ ἀντίπαλοὶ τοῦ μαρξισμοῦ—τὰ ὅπωςδήποτε σοβαρὰ—εἶναι σχεδὸν τὰ ἴδια. Καὶ ὡς ἓνα σημεῖο μάλιστα μπορούμε νὰ ποῦμε εἶναι καὶ στερεότυπα.

Μερικὰ ἀπ' αὐτὰ πρόκειται νὰ ἐξετάσωμε ἐδῶ. Καὶ τὴν ἀφορμὴ μᾶς τὴν ἔδωκε ὁ φίλος κ. Ν. Καζαντζάκης, ποὺ μάλιστα στὸ ἄρθρο του, ποὺ δημοσιεύτηκε στὴν «Ἀναγέννηση»²⁾ μὲ τὸν τίτλο «Συζήτηση μέναν Ἀρχηγό», ἀνακεφαλαιώνει τὴν ἀντιμαρξικὴ ἐπιχειρηματολογία φέρνοντας μάλιστα καὶ μερικὰ δικά του χτυπητὰ παραδείγματα γιὰ ν' ἀποδείξῃ, πὼς δὲν ὑπάρχει ἱστορικὴ ἐπιβεβαίωση τοῦ μαρξισμοῦ σὲ μερικὰ μεγάλα ἱστορικὰ γεγονότα τῆς παγκόσμιας ἱστορίας.

Οἱ ἀναγνώστες τῆς «Ἀναγέννησης» πιστεύω νὰ ἐνδιαφέρονται ν' ἀκούσουν καὶ τὴν ἀντίθετη ἀποψη. Ἐξάλλου τώρα τελευταῖα στὸν τόπο μας ἀπ' ἀφορμὴ τοῦ πρώτου μου βιβλίου «Ἡ κοινωνικὴ σημασία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821» ἀκουστήκανε τοῦ κόσμου οἱ κουταμάρες ἀπὸ λογιῆς λογιῆς κριτικούς γιὰ τὸν ἱστορικὸ ὕλισμό. Ἀκόμα καὶ στὴν Ἐκθεση τοῦ ἀρεοπαγίτη κ. Ἀντωνακάκη γιὰ τὰ «Μαρσλειακὰ» διαβάζω νὰ ἐπικρίνεται ὁ μαρξισμός καὶ εἰδικώτερα ἡ φιλοσοφία τοῦ μαρξισμοῦ, ὁ ἱστορικὸς ὕλισμός, σὰν «μία κατ' ἐξοχὴν μυστικοπαθὴς θεωρία». Πλάνη χοντροκομμένη. Γιατί ἂν ὑπάρχει μιὰ θεωρία, ποὺ δὲν εἶναι «μυστι-

¹⁾ Ἔργα του, ὅπου μπορεῖ κανεὶς νὰ παρακολουθήσῃ τὶς φιλοσοφικὰς ιδέες τοῦ Henri Poincaré: «La science et l'Hypothèse» ἔκδ. Flammarion, «La Valeur de la science» ἔκδ. Flammarion, «Science et Méthode» ἔκδ. Flam. «Dernières Pensées» ἔκδ. Flam.

²⁾ Κοίτ. Ἀναγέννηση φυλλ. 1^ο σ. 19—24.